

Domonkos László

Egy egri nő, aki nem is egri

Régóta izgat engem Török Bálint – felesége. Gárdonyitól tudjuk, ő volt, aki hűséggel és szeretettel szolgálta férjét és a törökök által meggyilkolt anyja helyett anyja volt Bornemissza Gergelynek és ő zokogott a legszívszorítóbban megrendülve, midőn a családi birtokon a rabságba hurcolt nagyhatalmú Bálint úrra emlékezve Sebők deák, vagyis Tinódi Lantos Sebestyén azt pengette-énekelte, hogy sírva veszékel most szegény Magyarország, „mert tőle távozik hangosság, vigasság, belüle kikele sok fényes gazdagság és fogságba esék sok fényes uraság.” Ez az asszony panaszoja el Dobónak, mi mindent is próbált már férje kiszabadítása érdekében – „ígértem én már érte mindent (...) azt mondtam, vegyék el minden jószágunkat, vegyék el minden arany és ezüst marháinkat. A basák zsebreteszik, ami pénzt küldtem, a szultán meg nem is felel nekik. (...) Nem jártam-e érte a kiályasszony-nál, a barátnál, a budai pasánál? Nem csúsztam-e föl térden még Ferdinánd királyhoz is? Meg se mertem írni az én kedves uramnak.” Pedig Török Bálintné született Pemflinger Kata, ez az erdélyi szász asszony – édesapja, Pemflinger Márk szebeni királybíró és huszártiszt – nemcsak hogy semmiféle szállal nem kötődött Egerhez, de Gárdonyi éppen csak arra „méltatja”, hogy férjével ellentétben csupán egyetlen aprócska közvetett utalással „emelje át” szellem-alakját a várostrom idején a hős védőknek áttételesen, spirituálisan segítő nagy magyar figurák közé. Míg a Gergelyt egyszer-kétszer kitagadó, „kicikiző”-lenező-elzavaró egykori Dózsa-harcos, az öreg Cecey is karddal a kezében, többszöri megidézéssel van jelen, s életét áldozva ekképpen még jelképesen is csatlakozik a szabadságharcosok seregletéhez, s Török Bálint régi jó emberei – Dobótól Mekcseyn és Bornemisszán át egészen Sárközi cigányig – egytől-egyig ott sorakoznak és küzdenek a falakon; Kata asszony, ez a „mélyen érző, gyöngéd és hívséges feleség”, aki nyilván nemcsak jó asszony, de kitűnő szellemű, igen értelmes és rátermett fejrényp is lehetett – az elvárható gondolati eszmény-ideál-példázat síkján nincs sehol. Tulajdonképpen örökre búcsút veszünk tőle, midőn az uraság kiszabadításának megkísérlésére Gergelyék Sztambulba indulnak, s csupán annyival „intéztetik el” legvégül, hogy megtudjuk: Bálint urat, kinek „bilincseit csak a halál oldotta le”, jónéhány esztendővel túlélte az utána hasztalan epekedő hitves. Aki „akkor halt meg, amikor mink Konstantinápolyból hazajöttünk. Éppen temették, mikor Debrecenbe érkeztünk. – Jó asszony volt – bólogatott Dobó elgondolkodva. S a pohárért nyúlt, mintha érte akarna inni. – Bizony, olyan nem sok terem a földön – sóhajtott Gergely. És ő is pohárért nyúlt. Némán koccintottak. Talán mind a kettőnek az volt a gondolata, hogy a jószágos asszony látja odafenn az érette emelt poharat.”

Nem mondom: szép, szép ez a méltató-végképp elbúcsúztató részlet, az ostromra készülő várában összekoccantott két pohár Pemflinger Katáért – de mondjuk ki végre: az igazi, a fogalomká lett egri nők közé bátran besorolható asszonyt tisztelhetünk Török Bálintnéban. Nem tudni, talán Gárdonyi közismerten ellentmondásos viszonya a női nemhez, különféle eredetű lelki bonyodalmai a szebbik nemmel kapcsolatosan együttesen okozhatták, hogy bár feltétlen szeretettel és elismeréssel adózott a rab oroszláná lett Bálint úr élete párjának, de történelmi-emberi nagyságánál lényegesen csekélyebb mértékben „bánt el” ezzel a nővel – ügyes dramaturgiai-regényszerkesztési eljárással ugyanakkor művébe úgy illesztve, hogy ilyen összefüggésekben a legkevésbé sem érheti szó a ház elejét. És akkor még ezt az utólagos – alig tizenöt sornyi – tisztelgést nem is említettük. (Az *Egri csillagok* melletti másik legnagyobb Gárdonyi-mű, *A láthatatlan ember* szerelmi szála kapcsán Féja Géza, valószínűleg általános érvénnyel, az író teljes életművére is vonatkoztathatóan fogalmaz irodalomtörténetében: „a kispolgári érzelmes ábránd azonban itt is felüti a fejét (...) a görög rabszolga olyan mondatsóhajtásokkal udvarol, mint a századforduló idején s a vidéki ripszgarmitúrák vidékén. A súlyos csalódásokon átvergődött íróban csak kételyek maradtak a szerelem iránt s ez a kispolgári ábránd. Fejletlen ízlése nem vette észre, hogy mennyire alacsonyabbrendű eszközökkel rontja le nagyszerű írói villanásait.”)

Pemflinger Katáról azt írja Takáts Sándor *Régi magyar nagyasszonyok* című munkájában, hogy ő volt az az ember, aki nem nyugodott meg a gondviselés végzésében, hanem „erős lélekkel és önmegtadással kereste az utat férje megszabadítására.” Ehhez elképesztő kitartás, leleményesség, bátorság és akarat erő kellett: mindezek már-már mesebeli arányokat érhetnek el ebben az asszonyban. Megtudhatjuk róla, hogy szinte soha nem pihent, hogy „elméjét állandóan Konstantinápoly felé vetette”, nemcsak semmiféle áldozattól vagy nehézségtől nem riadt vissza, de nem csüggesztette el sem a sikertelenség, sem a gyakran szinte teljes kilátástalanság sem. Tinódi külön is ír róla: „csudaképpen töri, fárasztja ő magát, / sírva ápolgatja futosó két fiát, / oly igen kesergi urának fogságát / és az két fiával az nagy árvaságát”.

Gárdonyinál Török-né nem harcos amazon-nej, hanem aggódó-féltő-gondozó anya és egyfolytában férje után sóvárgó, panaszkodó-kétségbeesett feleség. Holott Takátsnak van igaza: „legendába való az a küzdés, amit Kata asszony férje kiszabadításában mívelt.” Érezteti, mennyire kemény, mennyire harcos – származástól, szülőhelytől függetlenül – igazi egri nő lehetett: férje halála után vadul és elszántan követelte-próbálgatta hazahozatni földi maradványait: nem csupán érzelmi okokból. Nem akarta, hogy pogány földben, a hazát megszálló és elpusztító hódítók földjében leljen végső nyugalom. „Két fiába beleoltotta a török ellen való gyűlöletet.” (Mindkét Török-fiú egész életében a török ellen küzdött, „alighogy

felserdültek, harcba adták magukat”. „Sajnos édesanyjuk nem érte meg azt az időt, mikor daliás fiainak dicső küzdelmeiről az egész ország beszélt”, írja Takáts. Az idősebb fiú, János Lippa ostrománál hét sebet kapott.)

Ami még egyébként Török Bálint élet- és harcostársáról tudható: sajna, sokkal inkább Takátsnak, mint Gárdonyinak köszönhető. Nagyszerű írónknál legföljebb csak sejteni lehet, ami a házaspár mindkét tagjáról teljes bizonyossággal és történeti hűséggel itt ki is mondatik: hogy Török Bálintról még ellenségei is azt írják, a török elleni harcmódot nála jobban senki sem ismeri, nemcsak katonái vezetéséhez, de fegyvelzéséhez és „lelki kezeléséhez” is kitűnően értett. Takáts Sándor hivatkozik egy bizonyos Ursinus Veliusra, aki Bálint úr ötszáz magyar lovasáról azt írja: „Mars lelke tündökölt mindegyikükben.” Katonái rajongtak érte: „mert Török Bálint atyafiainak, testvéreinek nevezgeti katonáit, akik, mikor elbúcsúzott tőlük, könnyezve váltak meg tőle. De nemcsak katonái szerették. Kortársai írva hagyták nekünk, hogy Török Bálint korának legnépszerűbb magyarja volt.” Leveiről megtudhatjuk, hogy „igen kevesen tudják, mily hazaszerető szív, mily magyaros gondolkodás szólal meg azokban”.

A regényben az asszonyról hasonlókat nem tudhatunk meg. (Holott a híres történetíró, Szerémi György – igencsak feltételezésünket igazolva – férjével együtt „lutheránus oroszlának” nevezi.) Ami azonban konkrét és markáns – lám, történeti tényekkel, forrásokkal is alátámasztott – irodalmi rajzolat-formában Bálint úr ábrázolásakor tisztán és következetesen jelen van az *Egri csillagok* oldalain, a másik oldalról hiányzik: Pemflinger Kata rettenthetetlensége, elszánt, acélkemény bátorsága és szívós elszántsága nem vagy alig-alig érzékelhető. Pedig a korabeli „előkelő” asszonyokra fokozattan érvényes lehetett a női lélek közismert és bámulatos „megkeményedése” nagy válságok, súlyos (határ)helyzetek, különféle vészek és sorscsapások idején. Budapest 1945. januári–februári ostromát megidézve Déry Tibor éles szemmel veszi észre és igen meggyőzően fejtegeti mindezt az *Ítélet nincs* oldalain: „ki őrizte meg szilárdságát a képlékennyé vált társadalomban (...)? Elsősorban a nők, mert dolguk volt: a bombázások közti szünetekben sorban álltak kenyérért, vizet hordtak, főztek, ellátták családjukat. Az ostromnak ők az igazi hősei, újra bebizonyították, hogy többet érnek a férfiaknál.”

Kata asszony személyisége, erős a gyanúm, csakis a fogalommal lett egri nők lelkiségének komolyabb mélységekre nyúló összetevői felől vizsgálható. Ebből az irányból pedig alighanem meglehetősen egyértelmű emberi indítékok, erkölcsi jellegű lélektani motivációk állnak magyarázatra készen.

Az egri nők vitézsége alighanem az elszánt anyai szeretet anyatigris-ereje és páratlan vakmerősége volt – a nőkben gyakran nemcsak a kitartás és a szívósság, de a váratlanul feltörő erő is több a férfiakénál. Ezek az asszonyok és lányok szemtanúi voltak mindazon horrornak, amit a török hódítás közvetlen környezetükben

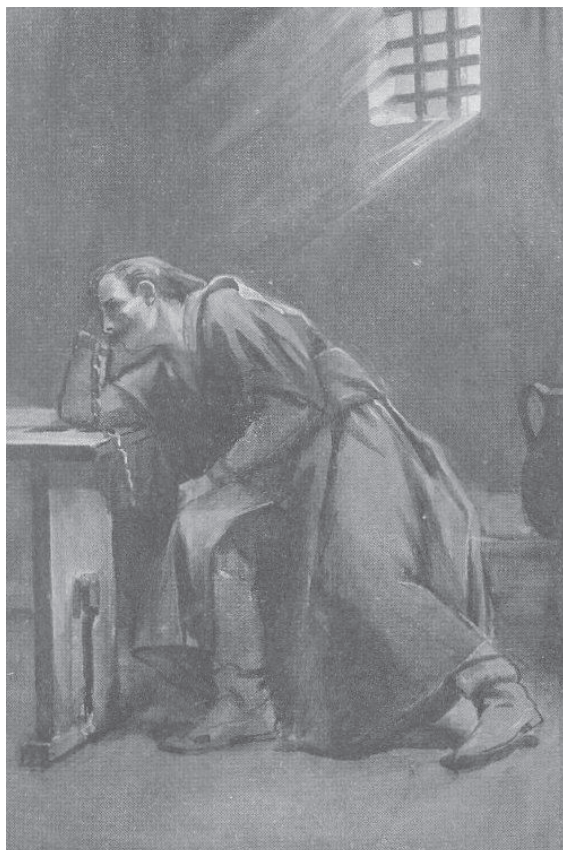
jelentett, a féktelen pusztítástól az eszement öldöklésig, amely már közvetlenül férjeiket, fiaikat-lányaikat, szüleiket, testvéreiket érintette. A tapasztalat olyan féktelen szenvedélyeket szabadított föl bennük, hogy mesebeli hősöket felülmúló, hatalmas emberi teljesítményre lettek képesek: feljegyezték, hogy egy-egy egri nő, övéi elvesztését megbosszulandó, rendszerint három-négy törököt ölt meg elesett szeretteiért. Lux Elvira híressé lett, *Női szerepek* című kötetében a régi mondást idézi: ha rövid a kardod, toldd meg egy lépéssel, vagyis „ha kevés a testi erőd, toldd meg lelkierővel, ezt tették a csatába induló nők is. A férfiak nem csodálkoztak – egy idő után – azon, ha egy-egy nő vállalta a katonáskodást, de lelkesítő hősiességük csodálatukat, elismerésüket is kivívta.” Lux Elvira, Jeanne d’Arc és az egri nők példájára egyaránt tudományos hitellel hivatkozik: hitük és döbbenetesen eltökélt elszántságuk „megacélozta a férfiak küzdőképességét”. Vagyis ez az alapállás „nemcsak bajtársias érzelmeket váltott ki a férfiakból, hanem követendő példát is mutatott a testi-lelki erő együttes hasznosítására.” Ez a katalizátorszerep pedig nemcsak ellenséges túlerővel várfalakon tomboló viadalokban, de Török Bálint élete párjáért vívott heroikus küzdelmében is pontosan így, ezzel a lelki-pszichikai faktoregyüttessel tükröződött.

„Dobó futamék bástyába hertelen, / Ott minden népét erőssen bisztattya, / Az köveket asszonnépvel hordattya, / Fáratt népnek csöbörrel borát hordattya, / Viadalhoz azzal jobban támasztja. / Gyorsak, vitéz asszonyok hagyigálnak...” – Tinódi „helyszíni tudósítására” rímel a többi beszámoló. És az egri vár ostromáról szóló leírások megegyeznek abban, hogy a várfalakra váratlanul felrohanó, nekivadult, lobogó szoknyás, kibomlott hajú, irtóztató hangerővel sikoltozó, kardokat villogtató asszonyok dermesztő látványától még az igen harcedzett török ostromlókat is babonás rémület és páni félelem szállta meg: iszlám hitük szerint ugyanis az a muszlim férfi, aki asszony által vész el, sohasem juthat a paradicsomba – nem lesznek hurik, sem örök gondtalan eszem-izsom... ezért nemcsak hogy sietve igyekeztek kitérni a vadul vagdalkozó, szinte őrjöngve küzdő nők elől, de pánikszerű menekülésre fogták a dolgot. A híres 16. századi krónikás, Hyeronimus Ortelius az egri asszonyok hősiességét megörökítő – a kiadós *Redivivus et continuatus oder der Ungarischen Kriegs-Empörungen historische Beschreibung* címet viselő – történeti munkájában (Gárdonyinak is egyik fontos forrása volt a regény írásakor) ez olvasható: „Az asszonyok is kövekkel, forró vízzel és szuorkkal rohannak a falakra, az ellenségben nagy kárt tesznek, s nem is emberek ők, hanem dühös oroszlánok módjára viselkednek. Többek között egy asszony a leányával együtt ott volt a bástyán harcoló férje mellett. Amikor a férfi puskagolyótól eltalálva holtan összerogyott, nem temette el az asszony addig, amíg bosszút nem állt érte. Felkapta férje kardját és pajzsát, rövidesen három törököt levágott... Egy másik asszony követ vitt a fején, hogy az ellenségre dobja, de fejét szétlőtték. Ekkor a

leánya kapta fel az édesanyja vérétől pirosló követ és a mélybe zúdította. Két török halt szörnyen, másik kettő pedig megsebesült.”

Egerben tehát, gondoljunk bele, sőt képzeljük is el, lássuk magunk előtt: bizony Kata asszony is ott küzd – egész élete a bizonyíték – a végeláthatatlan tömegekben a falakra áradó oszmánok ellen. Ott van azok között, akiknek kibomlik a szoknyája, akik nem gondolnak asszonyi, női mivoltukkal, akiknek kardja nem fog fel semmi csapást, „amit kapnak, az az övék. De amit ők adnak, az meg a töröké.”

Amikor Gárdonyi a Török Bálintnéra emlékező Bornemissza és Dobó párbeszédkor azt a mondatot adja Gergely szájába, hogy „bizony, olyan nem sok terem a földön” – nincs igaza. Bornemissza Gergely téved: Istennek hála, bizony elég sok hasonló termett a magyar földön, Egerben is, másutt is. Az erdélyi szászok vidékén született Török Bálintné Pamflinger Katalin is közéjük tartozott.



*Török Bálint, a Héttorony foglya
(forrás: mohacsi-csata.hu)*